

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію О. В. Лівіцької „Еволюція епітетної системи в поетичних текстах Т.С. Еліота”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10. 01. 04 – література зарубіжних країн

За 50 років, що минули з дня смерті Томаса Стернза Еліота, його літературно-критичний доробок неодноразово був у фокусі досліджень учених багатьох країн. Еліотологія, як справедливо зауважує А.О. Аствацатуров давно розвинулася у “потужну галузь літературознавства”. Але це аж ніяк не означає, що тема Еліота для наукового дослідження закрыта.

Разом з тим, стильова виразність епітетів у сучасній філологічній науці викликає неабиякий інтерес серед науковців. Попри це варто відмітити, що більшість праць має чітке лінгвістичне та стилістичне спрямування. Саме тому вивчення епітетної системи у певних стильових проявах є наразі і перспективним, і актуальним для літературознавства. Отже, дослідження О. В. Лівіцької здається й актуальним, і таким, що робить свій внесок в означену тему. Актуальність своєї роботи авторка обґрунтовує “недостатньою вивченістю ролі епітетних структур в поетичних текстах Т.С. Еліота в аспекті своєрідності розвитку літератур США і Західної Європи” (с. 8), на нашу думку, тут категорія недослідженості дещо підмінюється категорією актуальності.

Метою дослідження є з’ясування функціонального призначення окремих епітетних структур і загального характеру еволюції всієї епітетної системи в поетичних текстах Т. С. Еліота задля переконливої аргументації конкретних історико-літературних положень (с. 8–9). Заявлена мета роботи повною мірою відповідає розкриттю теми.

Комплекс сучасних методів аналізу епітетної системи, обраних Оксаною Вікторівною, теж справляє позитивне враження. Разом з тим, хотілося б почути

яких результатів аналізу було досягнуто завдяки використанню індуктивно-історичного методу.

Усі визначені напрямки дослідження обумовлюють структуру дисертації і зміст її розділів, де розглядається власне діахронний аспект вивчення поетичної творчості Т.С. Еліота (розділ 1), теоретико-методологічні засади вивчення епітетної системи в поетичних текстах Т.С. Еліота (розділ 2), еволюція епітетної системи в поетичних текстах Т.С. Еліота в аспекті загальної модерністської поезики (розділ 3), взаємозв'язок між ускладненням поетичної картини світу Т.С. Еліота і функціональним розширенням епітетної системи (розділ 4).

Перший розділ роботи присвячено теоретико-літературному та історико-критичному аспектам вивчення творчості Т.С. Еліота. Варто відмітити, що кількість опрацьованих науково-критичних джерел справляє позитивне враження. Дисертантка вважає за доцільне класифікувати увесь літературно-критичний доробок на внесок зарубіжних літературознавців та вітчизняних. На нашу думку, доцільніше було б аналізувати науково-критичну літературу відповідно до фокусу дослідницького інтересу, це уможливило б створення цілісного бачення напрацювань попередників.

Також вважаємо, що аналізуючи вітчизняні науково-критичні праці, варто було б згадати про монографію Ярослава Валерійовича Любивога «Критичний аналіз філософії культури Т.С. Еліота» (1982). Залишилися поза увагою дисертантки і численні праці присвячені і творчості Еліота, і літературознавству Англії та США ХХ століття, йдеться про науково-критичні напрацювання Олександра Спиридоновича Козлова, Тетяни Василівни Міхед, Соломії Дмитрівни Павличко. Їх внесок у вітчизняне еліотознавство є безумовно вагомим та цінним для молодого науковця. Також варто було б згадати дві дисертації грузинського еліотолога Тимура Демновича Кобахідзе «Проблема літературної традиції у творчості Еліота 20-х років» (1981) та «Творчість Т.С. Еліота та реміфологізація європейського поетичного мислення» (1991). Попри те, що епітетна система в цих роботах не досліджувалася,

знайомство з ними поглибило б розуміння поетикальних рис поезії Т. С. Еліота з точки зору традиції й новаторства у створенні художньої форми, адекватної модерністському світобаченню.

Другий розділ дисертації дослідниця вважає за потрібне присвятити визначенню власної теоретичної бази і класифікаційних орієнтирів – і то не даремно, оскільки існує певна термінологічна неузгодженість. Авторка декларує системний підхід до розбудови теоретико-методологічної бази та чітко аргументує термінологічне наповнення свого дослідження. Дисертантка досить справедливо стверджує, що різнопланові зв'язки, що виникають між епітетними структурами художнього твору стають ключем до розуміння визначальної якості того чи того поняття, а відтак до розкриття того чи того макрообразу (с. 40). Не викликає сумнівів і висновок про те, що на різних етапах формування епітетної системи можуть фігурувати одні і ті ж епітетні структури. Разом з тим, висновок про те, що “принципових змін зазнаватимуть функції, які виконуватимуть епітетні структури” (с. 42) потребує конкретної аргументації.

Третій розділ присвячено еволюції епітетної системи в поетичних текстах Еліота в аспекті загальної модерністської поетики. Дисертантка справедливо зауважує, що зміни, які простежуються у формуванні і складі епітетної системи в поетичних текстах Еліота доречно співвіднести із закономірностями індивідуально-авторського, модерністського і загальнопоетичного розвитку (с. 46). Ця частина роботи розпочинається оглядом періодизації поетичної спадщини Т. С. Еліота, що свідчить про складний і суперечливий еволюційний процес його творчості. Оксана Вікторівна слушно наголошує на тому, що серед еліотологів немає одностайності щодо періодизації творчості поета, проте не уточнює чіку саме періодизацію вона бере за основу.

Третій та четвертий розділи роботи дисертантка присвячує власне аналізу епітетної системи. Не можна оминати увагою дослідницьку ретельність Оксани Вікторівни, адже переконливим є обсяг залученого до вивчення матеріалу. Об'єктом дослідження обрано поетичні тексти Т. С. Еліота: збірки поезій

"Пруфрок та інші спостереження" ("Prufrock and Other Observations"), "Вірші" ("Poems"), поеми "Безплідна земля" ("The Waste Land"), "Порожні люди" ("The Hollow Men"); "Великопісна середа" ("Ash Wednesday"), "Чотири квартети" ("Four Quarters"), цикл віршів "Аріель" ("Ariel Poems"), збірки "Незакінчені вірші" ("Unfinished Poems"), "Короткі вірші" ("Minor Poems"), "Вірші на випадок" ("Occasional Verses"), "Котознавство від Старого Опосума" ("Old Possum's Book of Practical Cats").

Підрозділ 3.1 присвячено формуванню епітетної системи в ранніх поетичних текстах Еліота на засадах медіумізму і теургії. О. В. Лівіцька справедливо зауважує, що в творах поетів-модерністів поставав альтернативно створений світ (с. 47). І далі: “саме несподівані й неочікувані (ніби довільні) поєднання означення з означуваним ставали засобом організації своєрідного поетичного світу, демонстрували теургічні здібності автора” (с. 47). І в цьому, безумовно дисертантка права, адже імажисти прагнули подолати поняттєво-абстрактний характер англійської поетичної мови та надати слову граничної конкретності через створення відчутних зорових образів. Уже ранні поетичні твори Еліота характеризуються візуалізацією поетичної мови. Про важливість використання зорової мови Еліот писав у своєму есе “Данте” (1929), про яке авторці дисертації, на нашу думку, варто було згадати. Вважаємо, доречною аргументацією зробленого Оксаною Вікторівною висновку могли б стати епітетні структури, скажімо, з хрестоматійної поезії “Любовна пісня Альфреда Пруфрока”.

У підрозділі 3.1.1 Створення основи епітетної системи у збірці “Пруфрок та інші спостереження”: трансформація трагічних переживань у надособистісне авторка детально аналізує епітетні структури і виділяє їх в підсистеми. Ця організація відбувається “за рахунок концентрування означень навколо ключових понять і предметів міського життя” (с. 58). Авторка при цьому наголошує, що найбільшої уваги заслуговують оцінні епітетні структури, якими характеризується весь предметний світ у поезіях “Пруфрок та інші спостереження”, на відміну від наступної збірки Еліота “Вірші”, у якій така

тенденція не простежується (с. 59). Дисертантка висновкує, що “епітетна система відіграє <...> важливу роль в розкритті основних ідей збірки Т. С. Еліота і вбирає в себе всі важливі для поетичного бачення автора якісні і понятійні характеристики” (с. 59).

У підрозділі 3.1.2 Амальгамування емоційного досвіду завдяки розширенню якісних характеристик понять і предметів у збірці “Вірші” авторка переконливо доводить, що у цій збірці відчутною стає зміна вектора розгортання епітетних структур з семантичного (властивого для поезій “Пруфрок та інші спостереження”) на архітектонічний (с. 90).

У підрозділі 3.1.3 Асоціативна символізація і метафоризація епітетарію в поемах “Безплідна земля” і “Порожні люди” О. В. Лівіцька висновкує, що по-перше, “багаті відтінки цієї трагічності передаються різними за архітектонічним впорядкуванням і семантичним наповненням епітетними структурами, серед яких переважають метафоричні” (с. 85). По-друге, “відчувається значний вплив на ранню творчість Еліота поетів-метафізиків” (с. 85). І це абсолютно вірно. Однак вважаємо, що дисертантці слід би було конкретизувати “вплив” про який йдеться. Вплив поетів-метафізиків (а також символістів, романтиків, імажистів) на ранню творчість Еліота слід чітко відділяти від поняття літературних “впливів”, яке межує з епігонським наслідуванням і абсолютно чуже його поетичному гестусу. Вважаємо, що варто було б згадати і про те, що саме Еліот у статті “Поети-метафізики” (“Metaphysical Poets”, 1921) “воскресив” імена Дж. Донна, Дж. Герберта, Р. Крешо, Е. Марвела, А. Каулі, Дж. Клівленда та ін. для культури свого покоління.

Літературно-критичний дискурс Еліота є органічною і вельми цінною частиною його поетичної творчості, оскільки допомагає глибше її осягнути. Хотілося б почути як сам Еліот розумів будь-який літературний вплив і чим саме близьке використання тропів у творах Еліота поетиці бароко.

У підрозділі 3.2 Оксана Вікторівна зосереджує увагу на функціональній активності епітетних структур у пізніх поетичних текстах Т. С. Еліота.

Підрозділ 3.2.1. Тут предметом аналізу є найбільш складний у філософському та теологічному плані твір. “Великопісна середа” – одна з найбільш “особистих” поем, написаних від першої особи, яка виражає досвід індивідуального “чистилища” поета, саме тому твори Данте присутні в цій поезії і експліцитно, і імпліцитно. Поетика, естетика, філософія та теологія Данте були важливою формантою поетичного світосприйняття та ідіостилю Еліота. Проникливі роздуми Еліота про творчість поета “золотого віку” англійської літератури можна знайти в есе “Данте” (“Dante”, 1929), “Що означає для мене Данте” (“What Dante Means to Me”, 1950).

Дисертантка справедливо висновковує, що “важливими елементами епітетної системи в поемі “Великопісна середа” є епітетні структури релігійної тематики” (с. 96). І далі зауважує, що “на удосконалення звукової організації поетичного тексту працюють алітераційні епітетні структури” (с. 96). Детальний аналіз цього підрозділу є вдалою аргументацією даної тези.

Епітетним структурам релігійної тематики присвячено і підрозділ 3.2.2. Тут предметом аналізу є цикл різдвяних поезій “Аріель”. Дисертантка висновковує, що “у поетичному циклі “Аріель” епітетні структури підпадають під вплив загальних законів стилізації Біблійних текстів” (с. 105). І це логічно, адже Біблія є одним з головних прототекстів у метатексті Еліота.

Поетичний цикл “Краєвиди” є предметом аналізу у підрозділі 3.2.4. Авторка визначає колірні та колористичні епітетні структури як стильову домінанту. І як висновок (на нашу думку, не достатньо чітко простежений у підрозділі) звучить теза про те, що “при розгляді загального колориту поезій враховувалася символіка кольорів, властива певним християнським традиціям” (с. 112). Що призвело, як констатує дисертантка, до “маси асоціативно-сміслових зв’язків”. Тут хотілося б почути про які саме зв’язки йдеться.

Поетичному циклу “Чотири квартети” присвячено підрозділ 3.2.5. Цей підрозділ є найбільш містким у даному розділі, до аналізу долучено велику кількість фактичного матеріалу, що справляє позитивне враження. Однак цікаво дізнатися коментар дисертантки на цю тезу: “Алітераційні епітетні

структури отримують особливу емпатичну функцію” (с. 122). Тут вартувало б уточнити: “отримують” (від кого) чи виконують і в чому особливість саме цієї функції. Принагідно зауважимо, що цікаво було класифікувати усі ідентифіковані функції епітетних структур у досліджуваних творах. Можливо це подальший шлях розвитку теми.

Жартівливому циклу поезій ‘Котознавство від Старого Опосума’ присвячено підрозділ 3.2.6. Авторка виокремлює ідентифіковані епітетні структури на колірні та колористичні, метафоричні та метонімічні, а також антропонімічні (с. 126–127). Перша група, на думку дисертантки, є засобом конкретизації рис чи манери поведінки окремих персонажів, а друга сприяє створенню одивненої реальності поезій. І з цим важко не погодитися. Щодо антропонімічних епітетних структур, то “несподіванні значеннєві асоціації” та “оказіональний характер вживання” (с. 126), на нашу думку, не достатньо чітко обгрунтовано в тексті підрозділу.

Роль епітетних структур у міфологізації поетичних текстів Еліота аналізується у підрозділі 4.1. Імпонує те, що дослідниця визначає міфему Тіресія важливою для міфопоетичного простору “Безплідної землі”. Не можна залишити поза увагою і ретельний аналіз виявлених авторкою епітетних структур, які розкривають характер і сутність образу сліпого віщуна. Однак у цьому творі не менш важливою є міфема Короля-Рибалки, адже вже сама назва поеми імплікує легенду про нього. Уволячи у текст поеми “Безплідна земля” міфема та міфологеми, поет створює такі асоціативні ряди: земля – прах (міф про Кумейську Сивілу), земля – безплідна жіноча утроба (назва твору та образ Ліл, персонаж другої частини твору), земля – скривджена гвалтуванням феміна (міф про Прокну/Філомелу) та земля – чаша Святого Грааля (легенда про св. Грааль та Короля-Рибалку). Переконливим є висновок про те, що “без актуалізації семантичних зв’язків з відомими міфами чи міфологемами неможливо визначити остаточний зміст означення чи означуваного поняття” (с. 148). Важливим в цьому сенсі стали б О. В. Лівіцької авторські коментарі до поеми. Адже Еліот запозичив інтерпретацію легенди про святий Грааль з праці

Дж. Вестон “Від ритуалу до роману”, у якій дослідниця намагається довести, що сказання, а потім і романи про святий Грааль, виникли не на основі християнської легенди, а на основі “сезонного” ритуалу “воскресіння – помирання”, міфологічний “еквівалент” якого оповідає про вбитого юнака, що віродився (Озиріс у єгиптян, Адоніс у греків, Аттіс у фригійців та римлян).

У підрозділі 4.2 дослідницька увага зосереджується на лейтмотивних образах. До лейтмотивних образів О. В. Лівіцька відносить образи людини, жінки, життя, світу, землі, кохання та очей (с. 148). Останньому і присвячено аналіз цього підрозділу.

Символізації танатологічних мотивів і трансформації їх у концепт “життя-в-смерті” завдяки епітетним поверненням присвячено підрозділ 4.3. О. В. Лівіцька відстежує епітетну структуру “the dead land” у метатексті Еліота і визначає її змістовою і композиційною скріпою (с.176). Безумовно з цим важко не погодитися. Однак важко погодитися з тим, що багатотомна праця Дж. Дж. Фрейзера, яка була об’єктом селекції (як і вузько спеціалізована книга “Від ритуалу до роману” Дж. Л. Вестон) ритуалом згадується лише в останньому реченні підрозділу. Поет високо цінував та використовував як методологічну основу працю Дж. Дж. Фрейзера “Золота гілка”, особливо ті частини, де йдеться про Адоніса, Атиса та Озиріса. Як відомо, Дж. Фрейзер велике значення приділяв проблемі реінкарнації – одному з домінуючих вірувань численних народів на етапі примітивного розвитку. Вважаємо, що встановлення та коментар архітектонічно-семантичних зв’язків епітетних структур між цими авторами значно б збагатив аналіз даного підрозділу.

Ще одним недоліком – але вже не суттєвим – можна вважати недосконалість «Висновків»: з одного боку, в них з’являється цілий фрагмент, де йдеться про функціональність ахроматичних та хроматичних кольорів – про що в тексті окремо не йшлося. З іншого боку «Висновки» перенасичено повторами.

Зрозуміло, що за такої ширини, охопленого в роботі О. В. Лівіцької матеріалу усі питання не можуть бути висвітлені з однаковою мірою глибини.

Апробація роботи і основних положень дослідження велись протягом усього періоду роботи над дисертацією, що відображено у відповідних виступах на конференціях та публікаціях. Автореферат відповідає змісту дисертації.

Як висновок, дисертація О. В. Лівіцької є виваженим, докладним дослідженням, вирізняється глибиною і ретельністю опрацювання важливого і непростого теоретичного матеріалу, науковою новизною і практичною цінністю. Зроблені зауваження не зменшують її значущості, а лише визначають додаткові вектори подальшого вивчення актуальної теми. Робота відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 року за № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор О. В. Лівіцька заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10. 01. 04 – література зарубіжних країн.

Л. П. Статкевич,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету

Підпис доцента засвідчую
Проректор з наукової роботи ХНУ

Параска Г. Б.